

МЕТА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розкриваються принципи комплексного підходу до цілей навчання іноземній мові в сучасній школі, доводиться необхідність рівномірного розподілу часу на пізнавальний, розвивальний та виховний аспекти навчання, визначаються основні функції оволодіння мовами іноземних держав.

Категорія мети – одна з важливіших у філософії. Мета розглядається як один з елементів діяльності людини, перетворення навколишнього світу, як ідеальне планування результату діяльності.

Методологічно важливим для нас є два моменти: перше – це об'єктивна обумовленість мети. Друге полягає в тому, що мета як закон визначає спосіб і характер дій людини, адже вона інтегрує всі свої дії в певну систему. Опираючись на зазначене розуміння мети, можна вважати, що в навчанні мета – це якась проміжна ланка між соціальним і методичним. З одного боку, ціль детермінована об'єктивними потребами суспільства, виражаючи його соціальне замовлення, з іншої, вона сама детермінує всю систему навчання, визначаючи (зрозуміло разом із загальним станом методики як науки) і зміст цієї системи, і її організацію.

У школі навчання зорієнтоване на практичне оволодіння іноземною мовою. Соціальне замовлення орієнтує вчителів наполегливо підсилювати комунікативну сторону, що зумовило трансформацію цілей: навчання іноземній мові – навчання іншомовному мовленню – навчання іноземної мовної діяльності – навчання спілкуванню. І тепер, коли комунікативна динаміка, здається, досягла межі, стало ясно, що навчання спілкуванню як ціль, відбиває ту ж практичну орієнтацію. Одночасно чітко виявилися прорахунки у формулюванні мети. Чому більшість учителів не вірять у можливість досягнення поставленої мети. Варто погодитися, з тим, що всі перекося в навчанні залежать, насамперед, від поставленої мети, від її трактування. Не випадково провідною методичною категорією є адекватність, співвіднесеність засобів (у філософському значенні слова) з поставленою метою. І якщо педагоги прагнуть одержати запланований результат, то повинні виразити його чітко в меті навчання, точніше в її компонентному змісті. Для визначення компонентного змісту мети навчання необхідно розібратися в тому, як слід розуміти практичну мету [1].

* © Бутова Л.В.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Як виявляється із програми, навчання іноземним мовам переслідує комплексну реалізацію практичної, виховної, освітньої й розвивальної цілей; при цьому виховна, освітня й розвивальна цілі досягаються в процесі практичного оволодіння іноземною мовою. Ці цілі, здається, не можуть викликати ніяких заперечень. Проте ми прагнемо звернути увагу, що термін «практична мета» випадає із загального ряду. Хіба досягнення виховної, освітньої й розвивальної цілей не повинне приносити, так сказати, практичних результатів? Безсумнівно повинне, і чим конкретніше будуть ці результати, тим ефективніше буде навчання. Чи можна тоді протиставляти практичну мету всім іншим? Те, що вони протиставляються (незважаючи на комплексний підхід до їхньої реалізації) виявляється з тексту програми. Вона складається із трьох розділів: 1) зразкової тематики для розвитку усної мови й читання; 2) переліку вмінь і навичок усного мовлення й читання; 3) мовного матеріалу. Усі три розділи належать до практичної мети. Про інші цілі сказано лише попутно. Не розкрито належним чином, як здійснювати комплексний підхід до реалізації мети, перераховані лише вимоги до рівня практичного оволодіння говорінням, читанням, аудіюванням. Ніяких конкретних вимог до того, що повинно бути досягнуте засобами іноземної мови в плані виховання, пізнання, розвитку, не зазначено. Хіба для формування особистості всі інші цілі не настільки важливі, а в умовах, коли яка-небудь ціль, скажемо, практична оголошується провідною, а критерій комплексності цілей не забезпечується конкретизацією інших цілей, то всі вони вільно або мимоволі залишаються поза полем зору, тому що виховання, пізнання й розвиток не прості похідні від навчання: не визнання їх де-юре приводить до відсутності їх де-факто в системі навчання. Істинно комплексний підхід до цілей навчання вимагає введення в навчання всіх компонентів мети «на однакових правах». Лише в цьому випадку система навчання повинна включати спеціальні засоби для досягнення цих компонентів мети. «На однакових правах» означає не рівномірний розподіл часу на всі аспекти, а їх рівноправність лише в плані значимості для формування особистості учня. Зневага будь-яким аспектом приводить до відчутних втрат: пізнавальний аспект не мотивує, розвивальний аспект не полегшує процес оволодіння мовними вміннями, виховний аспект мети також не реалізується, хоча необхідний: мовні вміння (навички знання) самі по собі не впливають на формування особистості: людина може багато чого знати і вміти, але не відповідати вимогам суспільства.

Таким чином, визначення того, чому вчити (зміст мети на-

вчання) залежить від того, навіщо вчити. Із цих позицій зовсім непродуктивними є спроби постановки мети за принципом альтернативи: ставити практичну мету або освітню, а якщо практичну, то чому навчати – усному мовленню або читанню? Ми вважаємо, істину слід шукати зовсім в іншій площині [2].

Звичайно, навчити вмінню спілкуватися іноземною мовою й необхідно, і заманливо. Але чи треба це ставити за мету навчання? Таке питання породжене не скептичним ставленням до реальності мети. Воно виражає лише наші сумніви щодо того, чи може подібна мета виправдати іноземну мову як навчальний предмет у програмі середньої школи. Чи не перетворюємо ми при цьому нашу мету на самоціль і чи не упускаємо з виду якусь надзадачу, більш важливу, чим просте володіння вмінням спілкуватися іноземною мовою. Неправомірно, якщо навчання іноземній мові спрямоване не на формування особистості, а лише на оволодіння вмінням говорити або читати. При визначенні мети навчання повинні бути названі не тільки самі вміння, але й ті функції, які людина може виконувати, опираючись на ці вміння, а також на те, в ім'я чого вона повинна виконувати їх. Дані функції взаємозалежні з функціями, які взагалі здатна виконувати іноземна мова в житті суспільства, у програму включаються лише ті з них, які необхідні суспільству в даний період його розвитку. Учень у процесі навчання має «прийняти» ці функції й усвідомити їх значимість. На це повинне бути спрямоване все навчання. Саме в усвідомленні й прийнятті учнем функцій іноземної мови, в оволодінні цими функціями й міститься, на наш погляд, дійсне практичне призначення даного предмета. Таким чином, практична орієнтація навчання полягає в соціальному змісті мети. Крім цього, ціль навчання іноземним мовам має ще лінгвокраїнознавчий, педагогічний і психологічний зміст. У цій багатоплановості проявляється специфіка самого феномена «іноземна мова» (як у субстанціональному, так і у функціональному планах). Звідси випливає, що при визначенні змісту мети навчання не можна випускати з уваги жодну зі сторін цього змісту. Усі вони в комплексі взаємозалежні й проявляються у вигляді навчального, пізнавального, виховного, розвивального результату. Важливо відзначити, що результат досягається поступово, у процесі оволодіння іноземною мовою. Що ж це за результат? Чому ми вчимо, коли навчаємо іноземній мові? Тут доречно згадати, що будь-яке навчання є передача молодому поколінню культури в певному обсязі. Тільки культура в різних її проявах сприяє формуванню особистості людини. Загальний культурний фонд стає надбанням людини завдяки оволодінню його «розділами»:

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

фізична культура, музична культура, естетична культура, художня культура, політична культура.

Окремі шкільні предмети повинні нести учням ту або іншу культуру. І цілком закономірно, що такі предмети, як спів, стали уроками музичної культури, а уроки малювання – уроками художньої культури. Це відразу ж у корені змінило весь процес навчання. Важко переоцінити те значення, яке цей факт має й буде мати для становлення особистості мільйонів учнів.

Виходячи зі сказаного, ми вважаємо, що іноземна мова як предмет несе із собою іншомовну культуру. Під іншомовною культурою ми розуміємо все те, що здатний принести учням процес оволодіння іноземною мовою в навчальному, пізнавальному, розвивальному й виховному аспектах. Іншомовна культура як ціль навчання має соціальний, лінгвокраїнознавчий, педагогічний і психологічний зміст, який співвідноситься з усіма аспектами навчання й впливає зі змісту предмета *іноземна мова* (функцій іноземної мови в суспільстві). Однак у такому узагальненому виді іншомовна культура не може стати метою навчання, тому що оволодіння нею відбувається не відразу, а поступово. Тому в іншомовній культурі виділяються спочатку якісь найбільш істотні її розділи (компоненти мети), а потім вони конкретизуються в об'єктах навчання.

При цьому важливо розв'язати два завдання:

- 1) виділити те коло об'єктів, якими можна опанувати за години, відведені на вивчення іноземної мови;
- 2) установити оптимальне співвідношення груп об'єктів, що входять у навчальний, пізнавальний, розвивальний і виховний аспекти.

Повний перелік об'єктів навчання – це саме те, що повинно бути презентовано в програмі з іноземних мов, розподілене по класах і втілене в підручниках. На кожному уроці має засвоюватися певна кількість об'єктів соціального, лінгвокраїнознавчого, педагогічного й психологічного змісту іншомовної культури. Подібний підхід робить навчання керованим і дає можливість опанувати іншомовну культуру. Як і будь-яка інша, іншомовна культура складається із чотирьох елементів (видів) змісту. Скористаємося цією плідною в методологічному відношенні ідеєю й сформулюємо елементи (види) змісту іншомовної культури, не забуваючи при цьому про специфіку іноземної мови як предмета й трактування мовних навичок.

1. Сукупність знань про досліджувану мову, про функції іноземної мови в суспільстві, про культуру країни досліджуваної мови, про способи найбільш ефективного оволодіння мовою як засобом спілкування, про можливості впливу процесу навчання

на особистість учня. Назвемо умовно цей елемент знання.

2. Досвід здійснення мовної й навчальної діяльності: досвід використання зазначених у пункті 1 знань, досвід розвитку в процесі навчання своїх мовних і інших здатностей, своїх психічних функцій, окремих рис своєї особистості, безпосередній мовний досвід у вигляді мовних навичок у всіх видах мовної діяльності. Цей елемент іншомовної культури можна коротко назвати *навчальні мовні навички* або просто *навички*.

3. Уміння здійснювати всі мовні функції, необхідні для задоволення своїх потреб і потреб суспільства.

4. Досвід емоційного ставлення до процесу оволодіння іншомовною культурою, до вчителя й товаришів як мовних партнерів, до іноземної мови як навчального предмета, до ролі іноземної мови в житті суспільства – досвід, звернений на систему цінностей особистості. Даний елемент можна умовно назвати мотивація.

Отже, ми одержуємо такі елементи (види) змісту іншомовної культури: знання, навички, уміння, мотивація. Якщо співвіднести їх з аспектами навчання й відповідно зі змістом мети, то можна визначити компоненти іншомовної культури як мети навчання.

Навчальний аспект (соціальний зміст мети)

Даний аспект включає оволодіння іноземною мовою як засобом міжособистісного спілкування в таких функціях:

– задоволення взаємного або одностороннього інтересу співрозмовників один до одного або до об'єктів дійсності (форми спілкування: установлення відносин і «інтерв'ю»);

– необхідність або можливість спільних дій або дій одного зі співрозмовників (форми спілкування: планування спільних дій, одно- або двобічний вплив – спонування);

– обговорення впливу об'єктів дійсності на співрозмовників (на форми спілкування: обговорення результатів діяльності, дискусія). Особливо важливими ми вважаємо наступні три функції іншомовної культури: 1) засобу пропаганди вітчизняної культури; 2) засобу контрпропаганди, відстоювання своїх переконань; 3) засобу боротьби за мир і дружбу між народами.

Ці функції виділені тому, що соціальний характер змісту мети вимагає забезпечити продуктивний вплив особистості на свого співрозмовника. У цьому буде полягати та користь, яку людина зможе принести, володіючи іншомовною культурою. І якщо ми будемо вчити школярів робити це, то навряд знайдеться людина, яка зможе заперечувати необхідність включення іноземної мови в програму середньої школи або скорочувати сітку годин, відведених на цей предмет. Дуже важливим у навчаль-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ному аспекті слід уважати ще один компонент мети – придбання навичок самостійної роботи. Процес оволодіння іншомовною культурою в школі повинен закласти основи діяльності з подальшого вдосконалювання рівня своєї іншомовної культури, тобто навчити школяра способам оволодіння такої діяльності.

Пізнавальний аспект (лінгвокраїнознавчий зміст мети)

Він полягає в тому, що навчання іншомовній культурі виконується як засіб збагачення духовного світу особистості:

1) придбання знань про культуру країни досліджуваної мови (історія, література, музика, архітектура, живопис тощо);

2) задоволення своїх особистих пізнавальних інтересів у кожній зі сфер своєї діяльності;

3) придбання знань про лад мови, його систему, характер, особливості, подібності й відмінності з рідною мовою. Важливо відзначити, що пізнавальний аспект реалізується насамперед на основі рецептивних видів діяльності: читання й аудіювання.

Розвивальний аспект (психологічний зміст мети)

Його суть у розвитку:

1) мовних здатностей (фонематичний слух, здатності до здогаду, до розрізнення, до імітації, до логічного викладу, почуття мови тощо);

– психічних функцій, пов'язаних з мовною діяльністю (мовне мислення, пам'ять у всіх її видах, увага, уява, сприйняття і т.д.);

– умінь спілкуватися;

– рис характеру – працьовитість, воля, цілеспрямованість, активність тощо;

– певного рівня мотивації до подальшого оволодіння іншомовною культурою (придбання досвіду позитивного ставлення до іноземної мови, орієнтованого на систему цінностей особистості).

Останній компонент має настільки велике значення, що можна без перебільшення стверджувати наступне: якщо необхідна мотивація не формується в процесі навчання, то саме навчання стає схожим на машину, у якої відключився мотор і яку штовхають зовнішні сили: учитель, адміністрація, батьки, у найкращому разі почуття боргу учня. Якщо ж мотивація не сформована й до кінця навчання, то весь витрачений на нього час можна вважати майже загубленим: що придбане, скоро забувається, а бажання підвищувати свій освітній рівень немає.

Необхідна мотивація не з'являється сама собою, її потрібно наполегливо й систематично розвивати спеціальними засобами, включеними в систему навчання.

Виховний аспект (педагогічний зміст мети) полягає в тому,

що навчання іншомовній культурі використовується як засіб морального, етичного, трудового, інтернаціонального й патріотичного виховання.

При навчанні іноземній мові виникають безмежні виховні можливості. Педагог не має права упускати ці можливості, тому що в їх реалізації закладена величезна соціальна сила й значимість процесу оволодіння іншомовною культурою. Не можна обмежитися лише добрими намірами й правильними тезами, потрібно виявити конкретні можливості іншомовної культури в цьому плані й закласти їх у систему навчання. При цьому повинні бути узгоджені обидві підсистеми: визначена й поза-урочна (позакласна) робота.

І все-таки, чому ми розглядаємо іншомовну культуру як ціль навчання? Культура виконує в суспільстві кілька функцій: гуманістичну, комунікативну, пізнавальну, нормативну (регулятивну), інформаційну. З функціями культури тісно взаємодіють функції мовної діяльності. Це не дивно, тому що мова є основою зберігання й передачі культури від одних людей іншим. Головною функцією мовної діяльності є комунікативна: людина говорить для того, щоб впливати на поведінку, думки, почуття, свідомість інших людей. У цьому полягає її гуманістична функція. На основі комунікативної функції мовна діяльність здобуває функцію регулювання власної поведінки, організації й зв'язування інших психічних процесів. Четвертою функцією мовної діяльності є функція узагальнення. Завдяки узагальненому відбиттю дійсності в значенні слова мова здобуває ще одну важливу функцію – номінативну, тобто функцію позначення предметів і об'єктів навколишньої дійсності. Зазначимо, що номінативна функція формується на основі комунікативної, а не навпаки. Для мовної діяльності характерна також емоційно-виразна функція, яка проявляється у використанні міміки, жесту, інтонації і т.д., що розкривають зміст висловлення. Нарешті, загально-відомо, що без мовної діяльності неможливо ніяке пізнання [3].

Якщо тепер зіставимо функції культури й мовної діяльності, то ми побачимо, що вони тісно взаємозалежні. Їх не можна ототожнити (вони мають свої якісні особливості), але їх не можна й розчленувати (вони утворюють єдність). Методологічний зміст цієї єдності культури й мовної діяльності полягає в тому, що функціями мовної діяльності неможливо опанувати у відриві від функцій культури, а функції культури у свою чергу не можуть бути засвоєні поза функціональним навчанням мовної діяльності. Ведучими при цьому є функції культури.

Отже, від грамотної постановки мети навчання іноземної мови буде залежати якість оволодіння учнями мовою.

Література:

1. Пассов Е.И. Урок иностранного языка в средней школе. – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1988. – 223 с.
2. Інноваційні технології у вивченні англійської мови/ упоряд.: Михайленко Т. – К.: Шк. Світ, 2008. – 128 с.
3. Морська Л.І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: Навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 2008. – 256 с.

Гмиря З.Г., Чернова Л.Г.*

**ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ
ГЕОГРАФІЇ ЯК УМОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ**

У статті обґрунтовано важливість організації самостійної роботи на уроках географії як однієї з умов соціалізації учнів, представлено основні її види та розкрито значення у формуванні соціальної компетентності особистості.

Зміни в освіті вимагають переосмислення ролі вчителя в навчально-виховному процесі, психологічних змін у стилі викладання та взаємовідносинах між учнями та вчителем, котрий повинен не лише «навчати», але й сприяти саморозвитку, соціалізації учнів.

Реформування системи освіти вимагає від учителів географії нового педагогічного мислення. На даному етапі розвитку географічної науки знання, які здобуватиме учень, повинні розглядатися не як самоціль, а як умова усвідомлення учнем його місця в суспільстві. Тому сьогодні важливою є проблема соціальної реалізації учнів для відповідальних дій у майбутньому.

Нині підростаючому поколінню не достатньо лише отримати певний багаж знань, йому необхідно досягнути складну науку самостійного навчання, пошуку інформації, уміння самоорганізовуватися, реалізувати власні досягнення та здібності, мати активну життєву позицію. Для цього потрібно створити певні умови, у яких органічно поєднуються потреби та інтереси як суб'єктів виховання, так і суспільства. Саме у світлі вищезазначених тенденцій організація самостійної роботи учнів набуває актуальності і є одним із важливих показників соціалізованої особистості.

Великі можливості для формування соціальної зрілості учнів мають курси «Економічна і соціальна географія України», «Економічна і соціальна географія світу», «Географія материків і океанів», «Загальна географія».

Проблема соціалізації учнів не є новою. Дослідження в цій галузі проводили філософи, психологи, соціологи та педагоги.

* © Гмиря З.Г., Чернова Л.Г.